

آثار ذکر استغفار در آیات و روایات

نرجس مسعودی^۱

چکیده:

موضوع پژوهش حاضر، آثار ذکر استغفار در آیات و روایات است. استغفار کامل ترین و بهترین دعا و عبادتی است که انسان به واسطه آن از خداوند طلب آموزش می کند. هدف اساسی پژوهش حاضر شناخت آثار ذکر استغفار از دیدگاه آیات و روایات است. این تحقیق به روش توصیفی نگاشته شده است و داده های خود را با استفاده از اسناد کتابخانه ای جمع آوری کرده است. اگر چه یافته های حاصل از این مطالعه حاکی از آن است که آثاری استغفار را می توان دو منظر مادی و معنوی و یا دنیوی و اخروی بیان کرد اما در این تحقیق اثربه صورت کلی بیان شده است که شامل: آمرزش گناه، اجابت دعا، افزایش قدرت، امداد با مال و فرزند، افزایش روزی، رونق کشاورزی، ازبرنده موانع اجابت دعا و تضرع در برابر خدا، افزایش فرزند، رفع غم و اندوه، برخورداری از امکانات، جلب محبت و رحمت خدا، مصونیت از عذاب، نصرت در میدان جنگ است.

کلیدواژه ها: آثار، ذکر، استغفار، آیات، روایات.

۱. طلبه پایه پنجم مدرسه علمیه حضرت فاطمه ام البنین (سلام الله علیها) شهرستان حاجی آباد .
narjeasmasoodi1375@gmail.com.

مقدمه :

ذکر را به اعتبارات گوناگون دارای اقسامی متعدد دانسته‌اند، همانند ذکر قلبی و زبانی، ذکر نام‌های خدا و صفات الهی، مدح و ثنای باری تعالی و توحید و تنزیه او و یاد نعمت‌های دنیوی و اخروی و رحمانیت و رحیمیت خداوند. ذکر زبانی به جا آوردن حمد و ثنای الهی، نجواکردن (آهسته حرف زدن)، درد دل کردن، درخواست کمک از درگاه خدای سبحان و پناه بردن از شر شیاطین انس و جن به آن بارگاه مقدس است. (امام خمینی، روح‌الله، شرح چهل حدیث، ص ۲۹۲). از جمله ذکر های که سفارش شده است ذکر استغفار و طلب بخشش از خداوند متعال است.

در شریعت اسلامی، استغفار به صورت بهترین عبادت و دعا مطرح شده است. شاخص‌ترین تعبیر از آن، با ذکر «استغفرالله» است.

استغفار از عبادت‌هایی است که در شریعت مقدس، نسبت به آن، ترغیب و تشویق بسیار شده است، چندان‌که بیشتر دعاهایی که از معصومان (علیهم‌السلام) به یادگار مانده، - با عبارات و الفاظ گوناگون - متضمن استغفار است. برخی استغفار را دو قسم میدانند : استغفار یا قولی است مانند گفتن «استغفر الله» و یا فعلی مانند انجام دادن عملی که موجب آمرزش انسان می‌گردد. برخی دیگر بیان کرده اند : استغفار گرچه فی نفسه مستحب است، لیکن گاهی به جهت عوارضی واجب یا حرام می‌گردد. (مهدیه خادم مشکانی، بشارت ۸۶ شماره ۶۱). در بحث مفهوم بین استغفار و توبه، مغایرتی وجود دارد : مراد از توبه در آیات، توبه خالصانه و حقیقی است؛ استغفار به معنی طلب آمرزش از گناهان گذشته است و توبه یعنی بازگشت (طوسی، ۶۰۴/۳؛ زمخشری، ۳۷۸/۲؛ طبرسی، ۲۱۴/۶؛ ابوالفتوح، ۲۲۸/۱۰؛ فخرالدین رازی، ۱۸۱/۱۷؛ طباطبایی، ۱۴۱/۱۰). اما در روایات اهل بیت (ع)، فرق آشکاری

میان استغفار و توبه دیده نمی‌شود؛ چنانکه در حدیثی از امیرالمؤمنین علی(ع) برای استغفار شرایط و مقدماتی شمرده شده است: پشیمانی بر گذشته، عزم جزم بر بازنگشتن به آن، ادای حقوق مردم، به جای آوردن حق هر واجبی که ترک شده، آب کردن گوشت‌های روییده از حرام با غم و اندوه (نهج البلاغه، حکمت ۴۱۷).

در آیات و روایات، از آثار و ثمرات معنوی و مادی استغفار سخن به میان آمده است: استغفار حقیقی علاوه بر اجابت و غفران الهی (نساء//۱۱۰)، مانع از عذاب (انفال/۳۳)، موجب نزول رحمت (نمل/۴۶) و افزونی روزی و توانمندی می‌گردد (نوح/۱۰).

آنچه تاکنون در خصوص استغفار نوشته شده است نشان می‌دهد هیچکدام بطور خاص به ذکر استغفار نپرداخته است بلکه بطور کلی در خصوص استغفار مطالبی نگاشته شده است من جمله مقاله عباسی و یوسفی تازکندی با عنوان استغفار و توبه در قرآن و نهج البلاغه که نویسنده در این مقاله ضمن بیان مفهوم استغفار در کنار توبه به توضیح درمورد راهکارهای استغفار پرداخته است . در مقاله نگاشته شده توسط محمد باقر حیدری واژه استغفار و توبه ملازم دانسته شده و هر دو را در کنار هم عامل ریزش روزی و برکت میدانند اما آنچه در این مقاله مد نظر است توجه به ذکر استغفار و آثار برگرفته از آن به صورت خاص است . در این مقاله نویسنده سعی کرده است بعد از مفهوم ذکر و استغفار و در نظر گرفتن ارای مختلف مفسرین در خصوص اقسام استغفار ، آثار را بدون تفکیک بعد مادی و معنوی بیان کند.

مفهوم شناسی :

مفهوم آثار :

اثر در لغت به معنای نشان و نتیجه شی بوده و جمع آن آثار است و در چند معنا استعمال می‌شود:

۱. به معنی نتیجه و آن چیزی است که از چیزی به دست آید.

۲. به معنی نشانه و آن علامتی است که دلالت بر چیزی می‌کند.

۳. به معنی خبر است و بر سخنان گذشته دلالت دارد نه بر عمل آنان.

۴. آنچه در پی شیء بیاید که فقها آن را حکم گویند.^(۱)

در اصطلاح عبارت است از: آنچه از فاعل در منفعل گذارده و یا افاضه می‌شود. حکمت مترتبه بر هر چیز را اثر آن می‌نامند، معلول هر علتی را اثر آن گویند و غرض و غایت مترتب بر اشیاء را اثر آنها نامند و کیفیتی که از فاعل مختار یا موجب در منفعل گذارده می‌شود اثر می‌گویند. لفظ اثر گاهی به چیزی که تحقق و فعلیت یافته است به اعتبار اینکه از چیز دیگر به وجود آمده، اطلاق می‌شود.^(۲) بنابر معانی مطرح شده، آنچه در این مقاله مد نظر نویسنده چیزی است که به واسطه ذکر استغفار در فاعل به وجود آمده است، حال نتیجه آن بعد مادی یا معنوی داشته باشد.

۱.. جرجانی، میرسیدشریف، التعریفات، ص ۹.

۲. صلیبا، فرهنگ فلسفی، ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی، ص ۱۱۴.

مفهوم ذکر :

ذکر در لغت به معنای این است که انسان چیزی را در خاطر خویش نگاه دارد و پیوسته به یاد آورد. . دهخدا گفته

ذکر به معنای یادکردن، گفتن، بیان کردن، به زبان جاری کردن که مقابل صمت (سکوت) است.^(۱)

راغب در مفردات، برای ذکر دو معنا آورده است : گاه به معنی حضور چیزی در ذهن (یادآوری) و گاه به معنی

حفظ و نگاهداری معارف و اعتقادات حق در درون جان است.^(۲)

معنای اصطلاحی ذکر، یاد کردن زبانی و قلبی خداوند به تکبیر، تسبیح، تحمید، تهلیل و حوقله است.

ذکر از اصطلاحات اسلامی است که بیش تر در مباحث اخلاقی مطرح است بعضی ها گفته اند ذکر خارج شدن انسان

از غفلت و فراموشی یاد خدا به سبب گفتار و اعمال مخصوص گفته می شود.^(۳)

مفهوم استغفار :

اِسْتِغْفَار، اصطلاح قرآنی، به معنی درخواست آمرزش از خداوند است^(۴). این واژه در لغت مصدر باب استفعال از

ریشه «غ-ف-ر» در لغت به معنای پوشش است.^(۵) چنان که گفته می شود: « لباس را رنگ سیاه کن تا در

۱. دهخدا، لغت نامه، ج ۷، ص ۱۰۱۲۲.

۲. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ص ۱۷۹.

۳. راقی، محمدمهدی، جامع السعادات، ج ۳، ص ۳۶۵.

۴. مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، ص ۵۴.

۵. ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۵، ص ۲۶.

پسری به او عطا فرماید. حضرت، به او فرمودند: «استغفار کن». حاضران با تعجب پرسیدند: سه نفر با سه خواسته متفاوت، خدمتِ شما آمدند و شما همه را به «استغفار» توصیه فرمودید؟! فرمود: من این توصیه را از خود نگفتم. همانا در این توصیه از کلامِ خداوند الهام گرفتم و آن گاه آیات ۱۰-۱۲ سوره نوح را تلاوت فرمودند.^(۱)

— سبب زدودن غم و اندوه

رسول خدا (صلی الله علیه وآله وسلم) می فرمایند: «مَنْ كَثَرَ هُمُومَهُ فَلْيُكْثِرْ مِنَ الْإِسْتِغْفَارِ؛ هر کس غم و غصه اش زیاد است، باید زیاد استغفار کند.» و در کلامی دیگر فرموده اند: «عَلَيْكَ بِالِاسْتِغْفَارِ فَإِنَّهُ الْمُنْجَاةُ؛ بر تو باد به استغفار و عذر خواهی از خداوند که استغفار نجات دهنده (انسان از مشکلات و سختی ها) است.»^(۲)

۱. مجمع البیان، ذیل تفسیر آیه ۱۲، ۱۰ سوره نوح

۲. بحار الأنوار، ج ۹۰، ص ۲۸۳

نتیجه گیری :

استغفار، درخواست زبانی یا عملی، آمرزش و پوشش گناه از خداوند است. به بیانی دیگر: استغفار دعایی است که با آن انسان آمرزش گناهان خود را از خداوند می‌طلبد. استغفار معمولاً با عبارت «أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ رَبِّي...» صورت می‌گیرد. طبق تحقیق‌های انجام شده تکرار ذکر استغفار به صورت زبانی با عملی آثاری را برای فرد فراهم می‌کند. برخی از این آثار جنبه‌ی مادی و برخی جنبه‌ی معنوی دارند. از این رو شناخت آثار ذکر استغفار حائز اهمیت است. بنابراین آنچه در این مقاله نگاشته شده است؛ آثار ذکر استغفار از منظر آیات و روایات است. هدف از این پژوهش شناخت آثار ذکر استغفار با استناد به آیات و روایات است. از این رو، دغدغه نویسنده این مقاله و مسئله اصلی پژوهش، «شناخت آثار ذکر استغفار» است.

پرسش اصلی پژوهش این بود که «آثار ذکر استغفار چیست؟»

برای دستیابی به پاسخ پرسش اصلی، از روش توصیفی بهره گرفته شد.

در ابتدا به جهت روشن شدن کاربرد مفاهیم اصلی پژوهش، به تعریف ادبیات پژوهش پرداخته شد و تعریف لغوی و اصطلاحی واژه‌های آثار، ذکر و استغفار پرداخته است. پس از تعریف ادبیات پژوهش، بر مبنای روش پژوهش، مطالب مرتبط با موضوع، جستجو، استخراج و دسته‌بندی شد. برای گردآوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای-اسنادی و مراجعه به کتب استفاده شده است. اگر چه محققان دیگر آثار ذکر استغفار را گاهی به صورت مادی و معنوی و گاهی به صورت دنیوی و اخروی بیان کرده اند اما در اینجا آثار به صورت کلی و صرف نظر از دسته بندی بیان شده است.

یافته های تحقیق حاکی از آن است که: آثار ذکر استغفار برای شخص استغفار کننده شامل آمرزش گناه، اجابت دعا، افزایش قدرت ، امداد با مال و فرزند، افزایش روزی ، رونق کشاورزی ، از بین برنده موانع اجابت دعا و تضرع در برابر خدا ، افزایش فرزند، رفع غم و اندوه ، برخورداری از امکانات ، جلب محبت و رحمت خدا ، مصونیت از عذاب ، نصرت در میدان جنگ است

فهرست منابع:

قرآن

نهج البلاغه

-حسن مصطفوی، التحقيق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۷، وزارت ارشاد اسلامی ، ۱۳۶۲.

-راغب اصفهانی، حسن بن محمد، مفردات راغب، دار القلم ، ۱۳۷۴.

- صلیبا، جمیل، فرهنگ فلسفی، ترجمه منوچهر صانعی دره‌بیدی

-ابراهیم مصطفی و دیگران، المعجم الوسیط، ذیل کلمه طلق، دار الدعوه ، ۱۳۸۷.

- بخاری، به نقل از دانشنامه بزرگ اسلامی ،مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی ، جلد : ۸ .

. فرهنگ قرآن ، مرکز فرهنگ و معارف قرآن ، جلد : ۳ .

-قرائتی ، محسن ، تفسیر نور ، چاپ ۱۱ ، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن ،تهران ، ۱۳۸۸ش.

دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه، ج ۲، موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.

- رناقی، محمد مهدی، جامع السعادات، ناشر سنگی، ج ۱۳۱۲، ۳ ش.
- مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، تهران مرکز نشر کتاب، ۱۳۸۰، ج ۶،
- ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۵، ۱۲۹۰ ق.
- خمینی، روح الله، شرح چهل حدیث، تهران، نشر آثار امام خمینی (س)، ۱۳۹۴
- صلیبا، جمیل، فرهنگ فلسفی، ناشر حکمت، مترجم صانعی دره بیدی، چاپ ۴، ۱۳۹۳.
- شیخ طوسی، محمد بن حسن، مصباح المتعجد، ۴۱۰ ق.
- الموحد الابطاحی، محمد باقر، صحیفه العلویه الجامعه، نشر موسسه امام مهدی، قم، ۱۳۷۷.
- مصطفوی، حسن، تفسیر روشن، انتشارات سروش، ۱۳۷۴.
- طوسی، محمد بن حسن، النهایه، ناشر موسسه امام هادی (ع)، ۱۳۸۲ ق.
- میبیدی، ابوالفضل، کشف اسرار، دانشگاه تهران، ۱۳۳۷.
- طبرسی، ابو علی، تفسیر مجمع البیان، ۵۴۸-۴۶۸ ق.
- جرجانی، میرسید شریف، التعریفات، ناشر ناصر خسرو، تهران، ۱۳۷۰ ش.
- خادم مشکاتی، مهدیه، آثار استغفار، بشارت، شماره ۶۱، ۱۳۸۶.
- سایت اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت الله خامنه ای <http://farsi.khamenei.ir>